

Г. Сташевського, М. Базилевича, М. Ясинського, Д. Дорошенка та інших [13, спр. 20, арк. 1-7]. Проводячи лекції і семінари він залучав студентів і до іншої форми діяльності – це участь у науковому історико-етнографічному гуртку, який був заснований Митрофаном Вікторовичем у 1903 р. і проіснував до 1917 року. На засіданнях гуртка, які з 1910 р. – по 1914 р. відбувались майже щотижня, студенти набували наукового досвіду, готували і зачитували власні реферати створені на базі архівних даних, дискутували, аналізували різні матеріали, вчилися критично мислити. Тематичні роботи членів гуртка, стосувались вивчення російської історії, а точніше, дослідженню господарств окремих територій Росії. Вчені вважають, що на основі гуртка виникла школа російських істориків, яка будучи спадкоємницею школи Антоновича, підняла на якісно-новий ступінь дослідження російської історії [2, с. 164]. Під керівництвом М. Довнара-Запольського Н. Полонська розпочала свою наукову діяльність. У 1909 р. вивчаючи матеріали вотчинного архіву кн. Куракіних і Чічеріних який тимчасово зберігався в Києві Наталія Дмитрівна провела ґрунтовний аналіз життя кріпосних селян з 70-х р. ХУІІІ ст. до 60-х р. ХІХ ст. [8]. Наступного року в збірнику "Російська історія в нарисах і статтях", який видавався за редакцією Митрофана Вікторовича друкуються її наукові статті: "Степняки", "Походження і склад Руської Правди", "Міське і сільське населення" [6]. Старанно працюючи в руслі російської історії Наталія Дмитрівна з кожним роком все більше розкривала свій талант науковця. Друкуються її нові роботи: "Домашній і суспільний побут Московської Русі" [5], "Сторінка із історії шинкарської справи ХУІІ ст" [7].

У 1911 році історик успішно закінчує ВЖК. Оскільки Н. Полонська мала педагогічні здібності, її ще у 1910 р. запросили викладати історію у Київській Жіночій гімназії Н.Г. Байкової, де вона працювала до 1918 р., одночасно суміщаючи з викладанням в приватній жіночій гімназії В.Н. Трифонової. Займаючись науковою та педагогічною діяльністю, дослідниця встигала бути членом різних товариств з 1911 р. – член Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва [3, спр. 302, арк. 1], до складу цього осередку входили представники переважно російської наукової, культурної, цивільної, та військової громадськості; з 1912 р. – дійсний член Історичного товариства Нестора-літописця, у 1913 р. – член комісії відділу "Старий Київ" при Київському художньо-промисловому й науковому музеї ім. Миколи ІІ [3, спр. 302, арк. 2].

Наталії Дмитрівні у 1912 р. запропонували місце асистента при кафедрі російської історії та методики викладання історії на ВЖК, на що вона безумовно погодилась. Не бажаючи зупинятись на досягнутому, вчена подала прохання до Міністерства народної освіти про дозвіл скласти іспити на історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира [3, спр. 290, арк. 1-2]. Н. Полонська отримала дозвіл, і у квітні-травні 1913 р. їх склала. За результатами іспитів, вона отримала диплом І ступеня і відгук від заслуженого професора Д. Нагуєвського, який вважав, що потрібно її залишити при університеті для подальших наукових занять [13, спр. 53, арк. 2216].

В період становлення Н. Полонська отримала хорошу освіту та глибокі знання, надруковані її перші річні праці. Перебуваючи в оточенні відомих вчених і науковців, постійно проходив процес формування її в руслі російської історії. Розглянуті роки стали початком становлення Наталії Дмитрівни як цілісної, зрілої та здатної критично мислити особистості.

1. Верба І.В. Життя і творчість Н. Полонської-Василенко (1884-1973) / Верба І.В. – Ніжин: Аспект-поліграф, 2008. – 324 с. 2. Михальченко С.І. М.В. Довнар-Запольский: историк и общественный деятель. / С.І. Михальченко // Вопросы истории. – 1993. – № 6. 3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вєрнадського Національної Академії Наук України. – Ф. 42. 4. Полонская Н.Д. Археологические раскопки В.В. Хвойко 1909-1910 годов в м. Белгородке. / Наталия Дмитревна Полонская. – М., 1911. 5. Полонская Н.Д. Домашний и общественный быт Московской Руси. / Наталия Дмитревна Полонская // Русская история в очерках и статьях. – 1912. – Ч. ІІІ. 6. Полонская Н.Д. Степняки; Происхождение и состав Русской правды; Городское и сельское население. / Наталия Дмитревна Полонская // Русская история в очерках и статьях. – 1910. – Ч. І. 7. Полонская Н.Д. Страница из истории казачьего дела ХУІІ века. / Наталия Дмитревна Полонская // Юбилейный сборник историко-этнографического кружка при университете св. Владимира. – К., 1914. 8. Полонская Н.Д. Черты быта крепостных крестьян по данным вотчинного архива кн. Куракиных и г. Чичериных. / Наталия Дмитревна Полонская. – М., 1910. 9. Полонська-Василенко Н.Д. Спогади. / Н.Д. Полонська-Василенко // Український історик. – 2003. – № 1-5. 10. Полонська-Василенко Н.Д. Спогади. / Н.Д. Полонська-Василенко // Український історик. – 2004. – № 1-2. 11. Ульяновський В.І. Наталія Полонська-Василенко-Моргу: сторінками життяпису. / Василь Ульяновський // Полонська-Василенко Н. Історія України: В 2-х т. – К: Либідь, 1995. – Т.1. 12. Центральный державный архив вищих органов власти та управління України. – Ф. 3859. – Оп. 1. 13. Центральный державный историчний архів України у м. Києві. – Ф. 707. – Оп. 81. 14. Центральный державний архів-музей літератури і мистецтва. – Ф. 542. – Оп. 1. 15. Швайба Н.І. Н.Д. Полонська-Василенко – дослідник історії Південної України. дис. на здобуття наук. ступення канд. істор. наук : 07.00.06 / Швайба Надія Іванівна. – Запоріжжя, 2008. – 224 с.

Надійшла до редколегії 01.06.09

Я. Морозова, наук. співроб.

ДОСВІД КЕРУВАННЯ ПІДВОДНОЮ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЇ

Проаналізовано досвід Італії в збереженні, охороні та керуванні підводною культурною спадщиною.

The article analyses the Italian experience on the protection, preservation and management of underwater cultural heritage.

Під час занурювань аквалангісти нерідко стикаються на дні з археологічними пам'ятками. Ці пам'ятки є неправним джерелом знань про історичне минуле людства. Збереження *in situ* підводної історичної спадщини має бути важливим завданням як для археологів, так і для державних та місцевих органів охорони історичних пам'яток. Охорона, консервація, а також управління ними відкривають нові можливості для подальших наукових досліджень та використання цих пам'яток в культурних і освітніх цілях.

Як правило, одиничні артефакти (якоря, кераміка, пушки, архітектурні деталі, т.і.), знайдені під водою, у випадку ризику їхнього розкрадання, звичайно піднімаються на поверхню, супроводжуючись фіксацією точних

обставин виявлення і гарантією, що вони певно є оригінальними знахідками в цьому місці.

І навпаки, розкопки кораблів і їхнього вантажу є більш складною задачею. Усім відомо, що розкопки, реставрація й експонування древніх судів є настільки дорогими, що переважніше провести рятувальні роботи, підняти вантаж, а корпус залишити на дні, і, таким чином, обмежитися чітким археологічним звітом. Високу вартість у випадку підняття остова корабля будуть складати діагностичні тести, масштабні реставраційні роботи і витрати музею по утримувannya корабля в приміщеннях з контролем мікрокліматом (вологість повітря, температура і світло). Але якщо ж корпус корабля після розкопок вирішено залишити на дні, археолог і реставратор повинні

будуть подбати про те, щоб місце аварії корабля було забезпечено захистом від дій зовнішніх факторів і, насамперед, від погрози розгарбування чи розтаскування на сувеніри "шукачами скарбів".

Багато країн (наприклад, США, Франція, Італія, Австралія, Британія, Чилі, тощо) мають законодавство, що дозволяє археологам включати регіони, що містять підводні археологічні об'єкти, до реєстру охоронюваних державою територій, і, коли це необхідно, вводити спеціальні регламентації і правила, що перешкоджають судноплавству в цих зонах. Наприклад, для України це Закон "Про охорону культурної спадщини". Стаття 31. Охоронювані археологічні території [1]; Постанова Сов. Мін. АРК №155 від 30 04 1999 р. "Правила охорони життя людей на внутрішніх водоймах і прибережній смузі морів Автономної Республіки Крим"[2].

Але ж мова піде про країну. Розташовану на берегах Середземного моря – Італію. В останні роки Італійська держава разом з археологічними службами запропонувало ряд дійових заходів по охороні і дослідженню підводних пам'яток.

Одна з найбільш популярних систем, застосовуваних в Італії, щодо охорони місць загибелі античних кораблів, – використання мішків з піском і сіток із дроту, укріплених піском. Ця конструкція відносно економічна і легко встановлюється, але на жаль не забезпечує триваллий захист від природних морських факторів і грабіжників, які легко можуть зруйнувати пам'ятку. Така система захисту вимагає постійного моніторингу і досить часто має потребу в переустановленні і відновленні. Цей метод був застосований для консервації торговельних судів 1 – 2 століть н.е. з Пугліа і біля острова Понца, а також для торговельного судна 3 століття н.е. з Джігліо Порто[3]. У відношенні останнього судна, знайденого в порту острова Джігліо, на глибині 37-38 м для протидії постійним вторгненням акул на ньому була встановлена кабельна телекамера. Зображення охоронюваної території постійно транслювалося на екран берегового офісу для працівників охорони, а також у холі місцевого готелю, щоб туристи могли бачити спостерігати залишки цього судна.

Захисна система з миготливих сигнальних вогнів на буюх і сигналізації була застосована на маленькому альпійському озері Вівероне для контролю території дренного озера поселення.

Найбільш вдале рішення захисту було знайдено в ході експериментів проведених Археологічним Управлінням Південної Етрурії під керівництвом сеньйора Петріаджи[4]. Був розроблений спеціальний тип покриття археологічних залишків місць загибелі корабля. Він був зроблений з модульних гальванізованих залізних аркушів-панелей, покритих скловолокном, кожна панель розмірами 2 кв.м. Сторони кожної панелі були укріплені сталевим прутом, що робив практично неможливим проникнення усередину покриття. Панелі були з'єднані між собою 12 мм гальванізованими ланцюгами і приймали форму "черепашки". Для посилення камуфляжу був застосований гель-ґрунтовка, такого ж кольору, як і бруд і твань на дні озера. Ця вся конструкція була прикріплена до дна по периметрі її нижнього краю спеціальними гальванізованими залізними кілками, довжиною 1-1,5 м і 50 мм у діаметрі з розбірними вушками-замками на їхньому нижньому кінці. Розбірні секції модульної конструкції можуть бути використані багаторазово для захисту інших археологічних об'єктів. Ця конструкція була застосована для вкриття вантажного корабля 2 століття до н.е. виявленого на глибині 38-40 м. неподалік від Монтальто ди Кастро/Лаціо.

Але часом подібні конструкції не тільки не забезпечують збереженість об'єкта, а навпаки повертають

увагу і викликають підвищений інтерес у пропливаючих повз аквалангістів. До того ж важливо пам'ятати, що існують певні категорії підводних археологічних об'єктів, а саме прибережні поселення, озерні села, порти і гавані з їх інфраструктурою, які через свої колосальні розміри не можуть бути сховані на дні, підняті і/чи перевезені в музеї, а тому вимагають спеціальної уваги археологів і служб охорони.

Тому вірним рішенням цієї проблеми можуть бути підводні археологічні комплекси, такі як парки і заказники. Підводні археологічні парки, є тією структурою, що може зіграти значну роль в успішній охороні, дослідженні і консервації і, що головне, при цьому розширити можливості ознайомлення суспільства з підводною історичною спадщиною.

Підводні археологічні парки – археологічні території – акваторії, із встановленим маршрутом відвідувань аквалангістів і публіки, а також для човнів зі скляним дном. На цих територіях уже проведені археологічні розкопки, і відвідування туристів не будуть заповдіювати ніякого збитку чи занепокоєння об'єктам *in situ* і процесу їхньої консервації. Це можуть бути відкриті для огляду архітектурні залишки, стратиграфічні нашарування і т.і. До даної категорії включені озерні села, міські прибережні поселення, що потрапили під воду в результаті сейсмічної активності, аварії суден з вантажем, що важко підняти (наприклад мармурові блоки і колони).

Підводні археологічні заказники – археологічні території – акваторії, призначені для проведення досліджень, розкопок і збору матеріалів, але не обладнані для екскурсій і відвідувань, виходячи з розуміння, що у випадку припинення робіт неможливо забезпечити їх належне музейне збереження. Заказники можуть бути трансформовані в підводні археологічні пам'ятки по закінченні наукового етапу.

Підводні еко-археологічні і підводні природно-археологічні парки і заказники – акваторії певного геологічного чи морфологічного природного значення, що містять підводні археологічні об'єкти. Також для цих парків, як у першому випадку, розробляються різні маршрути, що дозволять відвідувачам спостерігати підводний світ природи й археології.

Підводні археологічні заказники закритого типу – Археологічні території – акваторії, де проводяться довгострокові розкопки. На цих територіях заборонені чи обмежені усякі водяні переміщення на човнах, рибний лов, і занурення аквалангістів. Створення заказників подібного характеру дає змогу досягти дві перспективні цілі:

1. Збереження розмаїття пам'яток для майбутніх спостережень підводними археологами.

2. Захист пам'яток що знаходяться під небезпечкою руйнування через природні чи людські фактори, таких як ерозія, будівництва, промислове рибальство, нафтовидобуток, тощо.

В Італії протягом більш 20 років Міністерство навколишнього середовища заснувало 15 природних морських заказників з метою розширення функцій і консервації багатой берегової і морської підводної спадщини. У найближчому майбутньому планується заснувати ще 35 подібних заповідників позначених у дані момент як "зарезервовані території". Крім того, три об'єкти одержали статус національних парків, у їхній склад входить й частина моря. Морські заказники і парки обрані у відповідність з якістю їхньої води, їх геоморфологічними, фізичними і біохімічними характеристиками. Під час їх створення був зроблений акцент на прибережну і морську

флору і фауну, а також їх наукову, екологічну, культурну й економічну важливість.

Природний морський заказник острова Устіка на Сицилії пропонує відвідувачам підводний археологічний маршрут "Punta Gavazzi"[5]. Глибина занурення може бути від 10 до 24 метрів. На маршруті під водою розташовані знаки і покажчики, що допомагають відвідувачам орієнтуватися на місці і побачити всі археологічні експонати. Туристи можуть оглянути свинцеві якорі, амфори й іншу кераміку. Для них установлені спеціальні таблички з описом призначення і походження, датами кожного об'єкта. Інші таблички подають загальну інформацію по навігації в античності, різні типи якорів і амфор, карти-схеми маршруту й правила, яких туристи повинні дотримуватися. Тут же пропонуються екскурсії на човнах із прозорим дном і дозволена фотозйомка.

Морська дослідницька лабораторія Університету в Палермо була створена на базі морського заказника і призначена координувати всю наукову і культурну діяльність, зв'язану з морем цього регіону. Суспільний інтерес до підводної археології і бум у сфері туризму привів до того, що була створена відкрита археологічна школа в Устіці, де кожне літо проводяться заняття з підводної археології. Туристи на острові можуть відвідувати лекції по теорії і практиці підводної археології, історії торгівлі й античної навігації, а також практичні заняття. Уроки проводяться професійними археологами-аквалангістами. Багато років цей заказник є головним економічним джерелом острова, і місцеве населення дуже цінує це, намагаючись зберігати пам'ятки в найкращому вигляді.

Життєдіяльність заказника добре інтегрована в економічне і культурне життя місцевих мешканців і в такий спосіб щороку вносяться нові ініціативи, що припускають поживлення туристичного бізнесу і підвищення його якості. Таким чином, збільшується кількість робочих місць, і поліпшуються умови праці для місцевого населення.

На захід від Наполю розташований вулканічний регіон, з висоти якого, відкривається краєвид на морські простори затоки Поццуолі. Він добре відомий своїми численними археологічними пам'ятками римського періоду, а також своєю сейсмічною активністю, що радикально змінювала контури берегової лінії протягом сторіч.

Антична Байя була купальним курортом римської аристократії з 4 по 1 ст. до н.е., а в 3 столітті н.е. в наслідок сейсмічних зсувів почав занурюватися під воду. Це давнє багате місто – розкішний курорт із купальнями, крамницями і приморськими віллами на даний час майже цілком затонуло. Територія підводної Байї є ідеальним місцем для створення підводного археологічного парку [5]. Це площа близько 13,000 кв. м. добре законсервованих древніх будинків, де можливо не тільки спостерігати конструкції стін, але також розпису, внутрішню і декоративну зовнішню обробку стін (ліпні прикраси, мозаїка і мармурова обробка). Але, незважаючи на все це, через фінансових труднощів, це місце довгий час залишалось в межах щоденного судноплавства, а також місцем нелегального будівництва й активності деяких промислових організацій.

Археологічне управління Італії приклало багато зусиль, для того щоб перенести торговий порт в інше місце, і зупинити руйнування археологічної пам'ятки гвинтами і якорями минаючих судів. У результаті угоди між Управлінням і місцевою владою і після узгодження декількох проєктів порт був перенесений в інше місце, а тут був створений туристичний центр. Ці зміни призвели до того, що в 1994 році на території античної Байї був створений підводний археологічний парк. В наступ-

ні роки були розроблені основні правила, що регламентують роботу парку, а також були визначені і нанесені на карту його межі. У відповідність із цими правилами парк охороняється портовою службою, його межі огорожені буями. У парку розташовані архітектурні руїни вілли відомої римської родини періоду ранньої імперії – Пізоні, руїни німфея – триклінія (у римському будинку павільйон з фонтанами і ідальня), палацу Клавдія, лазні імператорського палацу і залишки декількох лазневих приміщень з мозаїчними підлогами і винними крамницями, розташованими уздовж головної дороги.

Археологічне управління Італії доручило місцевому клубу аквалангістів проводити екскурсії і супроводжувати туристів у підводній подорожі по затонулому місту. Відвідувачі можуть дізнатися про історію міста й іншу інформацію з табличок. Після відвідування експозиції під водою туристи направляються в Археологічний музей, розташований у замку, де німфей – триклінія був відновлений з оригінальними статуями, піднятими з дна під час розкопок.

Такий підводний археологічний парк у Байї може стати базою для випробувань нових методів консервації археологічних об'єктів *in situ*. Реставратори тут можуть тестувати нові сполуки для зміцнення структури стін, для захисту розписів і мозаїк, а також програму моніторингу оцінки ступеня їхнього руйнування. У визначених випадках оригінали замінюються на їхні копії, а самі знахідки поміщають у сховища для подальшого вивчення чи виставляють в експозиціях музеїв.

Улітку 2001 року Центральний реставраційний інститут Італії почав нову наукову програму по обстеженню затоплених об'єктів, експериментуючи з новими методами реставрації в Торре Астура[6], де були виявлені залишки порту і давньоримської вілли з віваріумом (басейн для розведення риби). Археологічний комплекс датується першим століттям до н.е. і розташований у дуже добре збереженому природному оазисі. У майбутньому Археологічне управління планує перетворити це місце в природний парк.

Менш великий, але дуже відомий інший археологічний парк – "цвинтар затонулих кораблів" у бухті Камаріна у Сицилії. На дні бухти були виявлені численні міста загибелі античних кораблів. Багато з них уже розкопані і досліджені, а їхні вантажі й матеріали розкопки зараз експонуються в музеях, наприклад, коштовні артефакти з "корабля з колонами" жовтий мармур, що перевозився з Єгипту. На даний час представлений проєкт по створенню в цьому місці археологічного парку, що пропонує спорудження тунелю, що прямує із суші уздовж морського дна, крізь який туристи могли б йти пішки та оглядати місце аварії корабля не занурюючи під воду.

У Калабрії (Монастераче) відкриті для відвідування залишки майстерень по обробці мармуру, що потрапили під воду в результаті відступу лінії берега. На відстані всього декількох метрів відвідувачі мають можливість бачити піщане дно укрите кам'яними блоками, різні деталі і частини будівель. Поблизу розташовані руїни Доричеського храму (430 р. до н.е.)[6]. Залишки мармурових скульптур і колон, як саме й аварій корабля з вантажем мармуру на борту (це був вантаж напів-оброблених саркофагів, датованих 3 століттям н.е.), є дуже привабливими об'єктами для підводного туризму, через їхній ефектний вид.

У Лігурії в природному морському заповіднику проводяться підводні екскурсії на місце двох аварій суден перших століть нашої ери – Альбенга і римського імператорського кораблю з вантажем колон з Лерічі.

Висновки. Схеми по створенню і керуванню подібними структурами повинні припускати організацію екскурсійних турів, але тільки після проведення і закінчен-

ня необхідних запланованих робіт з оцінки, обстеження, фіксації й збору матеріалів. Це можуть бути групи аквалангістів у супроводі професійних інструкторів, чи групи туристів, які будуть знайомитися з парком з борта човна з прозорим дном.

Багаторічний досвід Італії в створенні й експлуатації підводних археологічних парків довів їхню корисність не тільки у відношенні захисту археологічної спадщини, але також для формування робочих місць, працевлаштування місцевого населення сусідніх міст і селищ. Де б ні були організовані подібні парки, поруч відразу швидко з'являються готелі й ресторани, а так само численні невеликі приватні підприємства, що зможуть вирішувати щоденні проблеми парку, здійснювати нагляд і супровід екскурсій. Підтримка туристичного бізнесу дер-

жавою створює потенціал для розробки дослідницьких проектів в області підводної археології, морській біології і консервації, і тим самим забезпечує створення нових вакансій для випускників університетів і інститутів.

1. Закон України "Про охорону археологічної спадщини" // Голос України. – 27.04.2004. – №78 (3328). 2. Закон України "Про охорону культурної спадщини" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2000. – №39. – с. 333. 3. *Davidde B. Progetto Qana' // L'archeologo Subacqueo*. – 1998. – № 11. 4. *Felici E. Un porto nel porto? Indagini nel bacino neroniano di Anzio // L'archeologo subacqueo*. – 1998. – 10. 5. *Felici E, Bolferi G., Anzio: Un porto per Nerone // Archeologia Viva*. – 1995. – 52. 6. *Fozzati, L., Davidde B. Le aree archeologiche sommerse italiane // I parchi subacquei. XIII International Congress of Prehistoric Sciences, Forlì, Italia. – 8/14 Sept.1996, Colloquium XXXVI. Archaeological Parks. – p. 83-96.*

Надійшла до редколегії 27.05.09

Н. Ніколаєва, канд. іст. наук

ЖІНОЦТВО В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ США В ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1861–1865 РОКІВ

Стаття присвячена питанню ролі та місця жінки в різних аспектах соціально-економічної сфери життя у США протягом громадянської війни 1861-1865 рр.

This article is devoted to the role of women in various aspects social and economic life in the USA during the Civil War in 1861-1865.

Однією з актуальних проблем вітчизняної української історичної науки є проблема ролі та місця жінки в суспільстві і трансформації цієї ролі упродовж часу, і не лише в Україні, але й за кордоном. Актуальність даної проблеми посилюється також в контексті продовження традицій школи американців Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Період 60-х років XIX століття має велике значення для дослідження прав і можливостей американського жіноцтва в соціально-політичній сфері. Впродовж першої половини XIX століття намітились перші позитивні зрушення у напрямку до рівних прав для обох статей, протягом другої половини XIX століття цей процес активізувався та посилювався, причому особливий вплив на його прискорення справили події громадянської війни 1861-1865 років. Саме тому є необхідність приділити особливу увагу вивченню жіночої проблеми під час війни між північними і південними штатами.

Розглядаючи історіографію даної проблематики, в першу чергу слід зазначити комплексні праці американських фахівців, присвячені історії жіноцтва в США, в яких приділяється певна увага і темі жіночої освіти. Це "Століття боротьби" Елеонори Флекснер, "Жінки та американський досвід" Ненсі Уолоч, "Народжена для волі" Сари Еванс. У праці "Жінки на роботі" приділяється певна увага питанню трудової зайнятості жінок. Значний фактичний матеріал щодо ролі та місця жінок у сфері освіти та науки в другій половині XIX століття містять статті в тогочасній американській періодиці – журналах, часописах. Проте перераховані вище праці не надають достатньо повної та узагальнюючої картини щодо ролі жінок в соціально-економічному житті в період громадянської війни 1861-1865 рр.. Метою нашого дослідження є аналіз становища жінок в цій сфері протягом обраного для розгляду періоду, змін, що відбувались із освітніми можливостями американок, та причин і характеру цих змін.

12 квітня 1861 року у США розпочалась громадянська війна між північними і південними штатами. Вона створила умови для підвищення соціального статусу жінок. Потреби військового часу вимагали розширення соціально-економічних функцій жінок за рахунок заміни чоловіків, які пішли на війну, і задоволення потреб

фронту, що потребувало більшого напруження і використання трудових ресурсів, аніж у мирний час.

Одразу після початку війни зросла соціальна активність американок. На Півночі та на Півдні розпочали діяльність жіночі добродійні товариства, які здійснювали допомогу військам медикаментами, одягом, продуктами та фінансами. Через два тижні після початку війни їх кількість складала 20 тисяч. На Півночі роботу цих товариств координувала Санітарна комісія, тоді як на Півдні через більшу розрізненість територій організації носили регіональний характер. Санітарна комісія протягом 1861–1865 років надала армії засобів першої необхідності на суму 15 мільйонів доларів [3; 122], а локальні товариства на Півночі і Заході протягом війни зібрали і витратили на фронтові потреби суму в 50 мільйонів доларів [7; 107]. 200000 жінок об'єднались у місцеві товариства на Півночі для допомоги фронту [8; 25].

Санітарна комісія була створена на початку війни і отримала офіційне визнання Військового департаменту 9 червня 1861 року [20; 71], коли наказ про її створення підписав Секретар з військових питань Саймон Кемрон [16; 167]. Вона отримала свою назву від Англійської санітарної комісії, котра діяла під час Кримської війни, однак американська Санітарна комісія ніколи не мала таких офіційних повноважень, як англійська [10; 420]. Мабуть, найпомітнішим аспектом її діяльності було медичне обслуговування армії Півночі, і значення комісії в цьому важко переоцінити. Санітарна комісія стала головною зв'язуючою ланкою в роботі медперсоналу на Півночі під час війни [13; 480].

Для розуміння значення діяльності та важливості функції такого нового в Америці утворення, як Санітарна комісія, необхідно зробити деякі зауваження стосовно стану медичного обслуговування армій у XIX столітті. Під час громадянської війни медичний догляд був потрібен не тільки для поранених у бою. На одного солдата, який помирав від бойових поранень, приходилось два, котрі помирали від хвороб [14; 385]. Таке співвідношення було для свого часу порівняно невеликим, якщо врахувати, що в мексиканській війні 1846–1848 років співвідношення було один до семи (тобто в цій війні на 1549 смертей в бою або в результаті поранення прийшлося 10986 смертних випадків через хвороби [11; 472]), а в іспано-американській війні 1898 року